

DOI: 10.4467/29567610PIB.24.022.20785

dr Tetiana Strutynska

Przykarpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwsku

ORCID: 0000-0003-3328-628X

PRAWA CZŁOWIEKA W CZASIE STANU WOJENNEGO NA PRZYKŁADZIE UKRAINY

HUMAN RIGHTS DURING MARTIAL LAW ON THE EXAMPLE OF UKRAINE

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza stanu przestrzegania praw człowieka na Ukrainie, w okresie stanu wojennego. Poniższa analiza jest niezbędna, aby zrozumieć, jak wprowadzenie stanu wojennego wpływa na podstawowe prawa i wolności obywatelskie oraz jakie mechanizmy ochronne są w tym czasie stosowane. Głównym problemem badawczym jest ocena, w jakim stopniu stan wojenny na Ukrainie narusza prawa człowieka oraz jakie są główne zagrożenia i wyzwania dla systemu prawnego i instytucji odpowiedzialnych za ich ochronę. Natomiast hipoteza zakłada, że wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie prowadzi do istotnych naruszeń praw człowieka, ograniczając wolność słowa, zgromadzeń oraz prawo do sprawiedliwego procesu. Jednakże istnieją również pewne mechanizmy, które mogą łagodzić te naruszenia i zapewniać minimalny poziom ochrony praw obywatelskich. Artykuł opiera się na metodach analizie jakościowej, obejmującą głównie przegląd aktów prawnych i dekrétów, wprowadzających stan wojenny oraz ich zgodność z międzynarodowymi standardami praw człowieka. Analiza wskazuje na znaczące ograniczenia praw obywatelskich i naruszenia praw człowieka w czasie stanu wojennego na Ukrainie.

Słowa kluczowe: gwarancja, prawa człowieka, stan wojenny, wojna rosyjsko-ukraińska.

Abstract

The aim of the article is to analyze the state of human rights in Ukraine during martial law. The following analysis is necessary to understand how the imposition of martial law affects basic civil rights and freedoms and what protective mechanisms are in place during this time. The main research problem is to assess the extent to which martial law in Ukraine violates human rights

and what are the main threats and challenges to the legal system and institutions responsible for their protection. On the other hand, the hypothesis assumes that the introduction of martial law in Ukraine leads to significant violations of human rights, restricting freedom of speech, assembly and the right to a fair trial. However, there are also some mechanisms that can mitigate these violations and ensure a minimum level of protection for citizens' rights. The article is based on the methods of qualitative analysis, mainly including a review of legal acts and decrees introducing martial law and their compliance with international human rights standards. The analysis points to significant restrictions on civil rights and human rights violations during martial law in Ukraine.

Key words: guarantee, human rights, martial law, Russian-Ukrainian war.

Wstęp

Aktualność tematu praw człowieka w czasie stanu wojennego jest niezwykle istotna i wieloaspektowa. Stanowi wojennemu często towarzyszą łamania praw człowieka, takie jak nielegalne zatrzymania, tortury, zaginięcia i ograniczanie wolności słowa. W stanie wojennym obowiązują specjalne normy międzynarodowego prawa humanitarnego, które chronią ludność cywilną, rannych, jeńców wojennych i inne kategorie osób, które nie są aktywnie zaangażowane w działania wojenne. Wprowadzenie stanu wojennego często wiąże się z ograniczeniem konstytucyjnych praw i wolności obywateli. Zagadnienie korelacji między potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa narodowego a ochroną podstawowych praw człowieka jest złożone i wymaga szczegółowych badań. Stan wojenny często prowadzi do poważnych wstrząsów społeczno-gospodarczych, które wpływają na poziom życia i dobrobyt ludności. To z kolei może prowadzić do naruszania praw społeczno-gospodarczych, takich jak prawo do pracy, edukacji i opieki zdrowotnej. W czasie stanu wojennego rośnie zapotrzebowanie na skuteczne mechanizmy wymiaru sprawiedliwości, w celu przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka. Badania nad prawami człowieka w stanie wojennym są niezwykle istotne dla kształtowania polityk, mających na celu zapewnienie ochrony praw człowieka w stanie wojennym i po jego zakończeniu.

Istota stanu wojennego – aspekt prawny

Problematyką praw w stanie wojennym zajmują się: H. Markowycz¹, O. Hawrylenko², R. Melnyk, T. Czubko³ i inni. Zanim zastanowimy się nad prawami

1 C. M. Markowicz, *Prawa i wolności człowieka w stanie wojennym: priorytety*, „Prawo analityczne i porównawcze”, nr 4, 2023, s. 95-99.

2 O.I. Gavrilenko, *Przestrzeganie konstytucyjnych praw i wolności w stanie wojennym*, <https://er.dduvs.in.ua/bit-stream/123456789/10307/1/10.pdf> [dostęp: 28.07.2024 r.].

3 R. I. Melnyk, T. P., Chubko, *Problemy ograniczania praw i wolności człowieka w kontekście szczególnego reżimu prawnego*, „Biuletyn Ługańskiego Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych im. E.O. Didorenko”, nr 1, 2016, s. 125-134.

człowieka w stanie wojennym, zastanówmy się, czym jest stan wojenny i jak wprowadza się go na terytorium Ukrainy.

Stan wojenny jest specjalnym reżimem prawnym, wprowadzonym na Ukrainie lub na jej poszczególnych obszarach w przypadku zbrojnej agresji lub groźby ataku, zagrożenia niepodległości państwowej Ukrainy, jej integralności terytorialnej i przewiduje zapewnienie odpowiednim organom państwowym, dowództwu wojskowemu, administracjom wojskowym i organom samorządu terytorialnego uprawnień niezbędnych do zażegnania zagrożenia, odparcia agresji zbrojnej i zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Eliminacja zagrożenia dla niepodległości państwowej Ukrainy, jej integralności terytorialnej, a także czasowego, w związku z zagrożeniem, ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela oraz praw i uzasadnionych interesów osób prawnych, ze wskazaniem czasu trwania tych ograniczeń⁴

Treść reżimu prawnego stanu wojennego, tryb jego wprowadzenia i zniesienia, podstawy prawne działania władz państwowych, dowództwa wojskowego, administracji wojskowej, organów samorządu terytorialnego, przedsiębiorstw, instytucji i organizacji w stanie wojennym, gwarancje praw i wolności człowieka i obywatela oraz prawa, i uzasadnione interesy osób prawnych określa Ustawa Ukrainy o reżimie prawnym stanu wojennego.

Zgodnie z postanowieniami ww. ustawy, propozycje wprowadzenia stanu wojennego na Ukrainie lub na niektórych jej obszarach są przedkładane Prezydentowi Ukrainy do rozpatrzenia przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy. W przypadku podjęcia decyzji o konieczności wprowadzenia stanu wojennego na Ukrainie lub na jej wydzielonych obszarach, Prezydent Ukrainy wydaje dekret o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie lub na jej wydzielonych obszarach i niezwłocznie zwraca się do Rady Najwyższej Ukrainy o jego zatwierdzenie i jednocześnie przedkłada odpowiedni projekt ustawy.

Dekret Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie lub na niektórych jej obszarach, zatwierdzony przez Radę Najwyższą Ukrainy, jest niezwłocznie ogłaszany za pośrednictwem środków masowego przekazu lub ogłaszany w jakikolwiek inny sposób.

W przypadku ogłoszenia dekretu Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie lub na jej wydzielonych obszarach, Rada Najwyższa Ukrainy zwołuje w ciągu dwóch dni posiedzenie bez zwoływania i rozpatruje kwestię zatwierdzenia dekretu Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie lub na jej wydzielonych obszarach zgodnie z procedurą ustanowioną przez Konstytucję Ukrainy⁵ i Regulamin Rady Najwyższej Ukrainy⁶.

4 Ustawa Ukrainy o prawnym reżimie stanu wojennego. Biuletyn Rady Najwyższej (WWR), nr 28, 2015, s. 250.

5 Konstytucja Ukrainy. Biuletyn Rady Najwyższej Ukrainy (WWR), 1996, nr 30, s. 141, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254_C/96-VR#N425 [dostęp: 28.07.2024 r.].

6 Regulamin Wewnętrzny Rady Najwyższej Ukrainy zatwierdzony Ustawą Ukrainy nr 1861-VI z dnia 10 lutego 2010 r.

W razie ogłoszenia dekretu Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie lub na niektórych jej obszarach, szefowie władz państwowych i lokalnych organów samorządowych, przedsiębiorstw, instytucji i organizacji wszelkich form własności ułatwią natychmiastowe przybycie deputowanych ludowych Ukrainy na posiedzenie Rady Najwyższej Ukrainy i wykonanie ich uprawnień.

Dekret Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie lub na niektórych jej obszarach, zatwierdzony przez Radę Najwyższą Ukrainy, zostanie oficjalnie ogłoszony wraz z ustawą zatwierdzającą taki dekret Prezydenta Ukrainy i wejdzie w życie równocześnie z wejściem w życie tej ustawy.

Zgodnie z art. 85 ust. 31 części pierwszej Konstytucji Ukrainy, art. 5 Ustawy Ukrainy O prawnym reżimie stanu wojennego, Rada Najwyższa Ukrainy w 2018 r. podjęła decyzję o zatwierdzeniu dekretu Prezydenta Ukrainy nr 393 z dnia 26 listopada 2018 r. O wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie⁷ od godz. 14:00 w dniu 26 listopada 2018 r. na okres 30 dni do godz. 14:00 w dniu 26 grudnia 2018 r z następującym zastrzeżeniem: stan wojenny na Ukrainie wprowadzono w Winnicy, Ługańsku, Mikołajowie, Odessie, Sumach, Charkowie, Czernihowie, a także w obwodach donieckim, zaporoskim, chersońskim i wodach śródlądowych Ukrainy w obszarze wodnym Azowsko-Kerczeńskim. Tak więc w 2018 roku stan wojenny został wprowadzony nie na całym terytorium Ukrainy, ale tylko na terytorium 10 regionów.

W związku z agresją wojskową Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, na podstawie wniosku Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, zgodnie z art. 106 ust. 20 części pierwszej Konstytucji Ukrainy, Ustawy Ukrainy „O legalnym reżimie stanu wojennego”, Prezydent Ukrainy podjął decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie od godz. 5:30 w dniu 24 lutego 2022 r. na okres 30 dni⁸. Później dekretem prezydenckim stan wojenny na Ukrainie został przedłużony od godz. 5:30 26 marca 2022 r. do 25 kwietnia 2022 r. na okres 30 dni⁹. Okres obowiązywania stanu wojennego na Ukrainie został przedłużony od godz. 5:30 25 maja 2022 r. na okres 90 dni we wszystkich kolejnych okresach¹⁰.

Ostatnie przedłużenie stanu wojennego na Ukrainie zostało zatwierdzone od godziny 05:30 w dniu 14 maja 2024 r. na okres 90 dni zgodnie z dekretem prezydenckim nr 271/2024 z dnia 06.05.2024 r.¹¹, jasne jest, że przy obecnych

7 Dekret Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie. Dekret został zatwierdzony ustawą nr 2630-VIII z dnia 26.11.2018 r., VVR, 2018, nr 48, art.381 z zastrzeżeniem.

8 Dekret Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie (Dekret zatwierdzony ustawą nr 2102-IX z dnia 24.02.2022). Zmieniony dekretemi prezydenckimi nr 133/2022 z dnia 14.03.2022 r., Nr 259/2022 z dnia 18.04.2022 r., Nr 341/2022 z dnia 17.05.2022 r., Nr 573/2022 z dnia 12.08.2022 r., Nr 757/2022 z dnia 07.11.2022 r., Nr 58/2023 z dnia 06.02.2023 r., Nr 254/2023 z dnia 01.05.2023 r., Nr 451/2023 z dnia 26.07.2023 r., Nr 734/2023 z dnia 06.11.2023 r., Nr 49/2024 z dnia 05.02.2024 r., Nr 271/2024 z dnia 06.05.2024 r.

9 Ibidem.

10 Ibidem.

11 Dekret Prezydenta Ukrainy o przedłużeniu stanu wojennego na Ukrainie, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271/2024#n5>, [dostęp: 28.07.2024 r.]

wydarzeniach okres stanu wojennego zostanie ponownie przedłużony od sierpnia 2024 r.

Zgodnie z art. 64 Konstytucji Ukrainy konstytucyjne prawa i wolności człowieka i obywatela nie mogą być ograniczane, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w Konstytucji Ukrainy¹². W stanie wojennym lub stanie wyjątkowym mogą zostać wprowadzone pewne ograniczenia praw i wolności ze wskazaniem czasu trwania tych ograniczeń. Prawa i wolności przewidziane w artykułach 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55–63 nie mogą być ograniczane Konstytucji Ukrainy. Zastanówmy się nad tymi prawami, które w żadnym wypadku nie podlegają ograniczeniom. Należą do nich: prawo do równości obywateli wobec prawa bez względu na rasę, kolor skóry, przekonania polityczne, religijne i inne, płeć, pochodzenie etniczne i społeczne, status majątkowy, miejsce zamieszkania, język i inne cechy (art. 24), prawo do obywatelstwa i jego zmiany (art. 25), prawo do życia (art. 27), prawo do poszanowania godności osoby (art. 28), prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 29), prawo do indywidualnych lub zbiorowych pisemnych odwołań do organów władza państwowa i samorząd terytorialny (art. 40); prawo do mieszkania (art. 47); prawo do zawarcia małżeństwa oraz równe prawa i obowiązki w małżeństwie i rodzinie (art. 51); równość dzieci w ich prawach bez względu na pochodzenie (art. 52); prawo do ochrony praw i wolności człowieka przed sądem (art. 55); prawo do odszkodowania na koszt organów państwa lub samorządu terytorialnego za szkodę majątkową i moralną wyrządzoną bezprawnymi decyzjami organów państwowych (art. 56); prawo do poznania swoich praw i obowiązków (art. 57); ustawy i inne normatywne akty prawne nie mają mocy wstecznej, z wyjątkiem przypadków, w których łagodzą lub znoszą odpowiedzialność osoby (art. 58); prawo do profesjonalnej pomocy prawnej (art. 59), prawo do odmowy wykonania poleceń lub nakazów o charakterze ewidentnie przestępczym (art. 60); prawo do niebicia dwukrotnie ściganym za ten sam czyn zabroniony pod względem prawnym (art. 61); domniemanie niewinności (art. 62); prawo do obrony oraz odmowę składania zeznań lub wyjaśnień lub zeznań o sobie, członkach rodziny lub bliskich krewnych, których krąg określa ustawa (art. 63)¹³.

Prawa w czasie wojny

Zgodnie z postanowieniami artykułu 24 Konstytucji Ukrainy, obywatele mają równe prawa i wolności konstytucyjne, i są równi wobec prawa. Nie ma żadnych przywilejów ani ograniczeń ze względu na rasę, kolor skóry, przekonania

12 Konstytucja Ukrainy (Biuletyn Rady Najwyższej Ukrainy (WWR), 1996, nr 30, s. 141, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%20C/96-VR#N4253>, [dostęp: 28.07.2024 r.].

13 Ibidem.

polityczne, religijne i inne, płeć, pochodzenie etniczne i społeczne, status majątkowy, miejsce zamieszkania, język lub inne cechy. Równość praw kobiet i mężczyzn zapewnia się: zapewnienie kobietom równych szans z mężczyznami w sprawach społeczno-politycznych i kulturalnych działalności gospodarczej, kształcenia i szkolenia, pracy i wynagrodzenia; specjalne środki ochrony pracy i zdrowia kobiet, ustanowienie świadczeń emerytalnych; tworzenie warunków dających kobietom możliwość łączenia pracy z macierzyństwem; ochrona prawna, wsparcie materialne i moralne macierzyństwa i dzieciństwa, w tym zapewnienie kobietom w ciąży i matkom płatnego urlopu i innych świadczeń¹⁴.

Artykuł 25 Konstytucji Ukrainy gwarantuje, że obywatel Ukrainy nie może być pozbawiony obywatelstwa i prawa do zmiany obywatelstwa. Obywatel Ukrainy nie może być wydany z Ukrainy ani wydany w ekstradycji do innego państwa. Ukraina gwarantuje opiekę i ochronę swoim obywatelom przebywającym za granicą¹⁵.

Zgodnie z postanowieniami artykułu 27 Konstytucji Ukrainy każdy człowiek ma niezbywalne prawo do życia. Nikt nie może być samowolnie pozbawiony życia. Obowiązkiem państwa jest ochrona życia ludzkiego. Każdy człowiek ma prawo do ochrony swojego życia i zdrowia, życia i zdrowia innych ludzi przed bezprawnym wtargnięciem¹⁶.

Artykuł 28 Konstytucji ustanawia ważne prawo osobiste człowieka do poszanowania jego godności. Nikt nie może być poddany torturom, okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. Nikt nie może być poddany eksperymentom medycznym, naukowym lub innym bez jego dobrowolnej zgody¹⁷.

Każdy człowiek, zgodnie z art. 29 Konstytucji, ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być zatrzymany lub zatrzymany inaczej, jak tylko na podstawie uzasadnionego orzeczenia sądu i tylko na podstawie i w trybie określonym w ustawie. W razie nagłej potrzeby zapobieżenia lub zaprzestania przestępstwa, organy uprawnione przez ustawę mogą zastosować tymczasowe zatrzymanie osoby pozbawionej wolności jako tymczasowy środek przymusu bezpośredniego, których ważność musi zostać zweryfikowana przez sąd w ciągu siedemdziesięciu dwóch godzin. Osoba zatrzymana zostaje natychmiast zwolniona, jeżeli w ciągu siedemdziesięciu dwóch godzin od chwili zatrzymania nie doręczono jej uzasadnionego postanowienia sądu o zatrzymaniu. Każda osoba aresztowana lub zatrzymana musi być niezwłocznie poinformowana o przyczynach swojego zatrzymania lub zatrzymania, należy wyjaśnić jej prawa oraz od chwili zatrzymania zapewnić jej możliwość obrony

14 Ibidem.

15 Ibidem, art. 25.

16 Ibidem, art. 27.

17 Ibidem, art. 28.

osobistej i skorzystania z pomocy prawnej adwokata. Każdy zatrzymany ma prawo w każdej chwili zakwestionować zatrzymanie w sądzie. O zatrzymaniu lub zatrzymaniu osoby należy niezwłocznie powiadomić krewnych osoby aresztowanej lub zatrzymanej¹⁸.

Każdy ma prawo do wysyłania indywidualnych lub zbiorowych pisemnych odwołań lub osobistego zwracania się do organów władzy państwowej, organów samorządu terytorialnego oraz urzędników i funkcjonariuszy tych organów, którzy są zobowiązani do rozpatrzenia odwołania i udzielenia uzasadnionej odpowiedzi w terminie określonym przez prawo¹⁹.

Artykuł 47 Konstytucji gwarantuje każdemu prawo do mieszkania. Państwo stwarza warunki, w których każdy obywatel będzie mógł wybudować mieszkanie, kupić je na własność lub wynająć. Obywatele potrzebujący ochrony socjalnej będą mieli zapewnione mieszkanie przez organy państwa i samorządu terytorialnego bezpłatnie lub za opłatą przystępną dla nich zgodnie z ustawą. Nikt nie może być przymusowo pozbawiony mieszkania, chyba że na podstawie ustawy na mocy orzeczenia sądu²⁰.

A w czasie wojny prawo do małżeństwa nie może być ograniczane. Artykuł 51 Konstytucji stanowi, że małżeństwo opiera się na dobrowolnej zgodzie kobiety i mężczyzny. Każdy z małżonków ma równe prawa i obowiązki w małżeństwie i rodzinie. Rodzice są zobowiązani do łożenia na utrzymanie dzieci do czasu osiągnięcia przez nie pełnoletności. Pełnoletnie dzieci są zobowiązane do opieki nad niepełnosprawnymi rodzicami. Rodzina, dzieciństwo, macierzyństwo i ojcostwo są chronione przez państwo²¹.

Dzieci mają równe prawa bez względu na ich pochodzenie, a także to, czy urodziły się w małżeństwie, czy poza nim. Wszelka przemoc wobec dziecka i jego wykorzystywanie są ścigane przez prawo. Utrzymanie i wychowanie sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej jest powierzone państwu. Państwo zachęca i wspiera działalność charytatywną na rzecz dzieci (art. 52).

Zgodnie z art. 55 Konstytucji prawa i wolności człowieka i obywatela są chronione przez sąd. Każdy ma zagwarantowane prawo do odwołania się do sądu od decyzji, działań lub zaniechań organów władzy państwowej, organów samorządu terytorialnego, urzędników i urzędników. Każdy ma prawo zwrócić się o ochronę swoich praw do Pełnomocnika Praw Człowieka w Parlamencie Ukrainy. Każdy ma zagwarantowane prawo do złożenia skargi konstytucyjnej do Sądu Konstytucyjnego Ukrainy, ustanowione niniejszą Konstytucją i w sposób określony w ustawie. Każdy ma prawo, po wyczerpaniu wszystkich krajowych środków prawnych, zwrócić się o ochronę swoich praw i wolności do

18 Ibidem, art. 29.

19 Ibidem, art. 40.

20 Ibidem, art. 47.

21 Ibidem, art. 51.

odpowiednich międzynarodowych instytucji sądowych lub do odpowiednich organów organizacji międzynarodowych, których Ukraina jest członkiem lub uczestnikiem. Każdy ma prawo do ochrony swoich praw i wolności przed pogwałceniem i bezprawnym wtargnięciem w jakiejkolwiek środki, które nie są zabronione przez prawo.

Każdy ma prawo do odszkodowania na koszt państwa lub organów samorządu terytorialnego za szkodę majątkową i moralną wyrządzoną bezprawnymi decyzjami, działaniami lub zaniechaniami organów władzy państwowej, organów samorządu terytorialnego, ich urzędników i funkcjonariuszy przy wykonywaniu ich uprawnień (art. 56).

Każdy ma zagwarantowane prawo do poznania swoich praw i obowiązków (art. 57). Ustawy i inne normatywne akty prawne, które określają prawa i obowiązki obywateli, są podawane do wiadomości ludności zgodnie z procedurą określoną w ustawie. Ustawy i inne normatywne akty prawne określające prawa i obowiązki obywateli, które nie zostały podane do wiadomości ludności zgodnie z procedurą ustanowioną w ustawie, są nieważne.

Zgodnie z art. 58 Konstytucji Ukrainy ustawy i inne normatywne akty prawne nie działają wstecz, z wyjątkiem przypadków, gdy ograniczają lub znoszą odpowiedzialność osoby. Nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za czyny, które nie były uznane przez prawo za przestępstwo w momencie ich popełnienia²². Każdy ma prawo do profesjonalnej pomocy prawnej. W przypadkach przewidzianych prawem pomoc ta świadczona jest nieodpłatnie. Każdy ma swobodę wyboru obrońcy swoich praw (art. 59).

Nikt nie jest zobowiązany do wykonywania poleceń lub rozkazów o charakterze w sposób oczywisty przestępczy. Wydanie i wykonanie polecenia lub rozkazu, które w sposób oczywisty przestępcze, pociąga za sobą odpowiedzialność prawną (art. 60).

Artykuł 61 Konstytucji gwarantuje, że nikt nie może być dwukrotnie ścigany za ten sam czyn zabroniony. Odpowiedzialność prawną danej osoby ma charakter indywidualny²³.

Artykuł 62 konstytucji ustanawia domniemanie niewinności osoby. Osobę uważa się za niewinną popełnienia przestępstwa i nie można jej poddać karze karnej, dopóki jej wina nie zostanie udowodniona zgodnie z prawem i stwierdzona wyrokiem sądu o winie. Nikt nie jest zobowiązany do udowodnienia swojej niewinności popełnienia przestępstwa. Oskarżenie nie może opierać się na dowodach uzyskanych nielegalnie, a także na przypuszczeniach. Wszelkie wątpliwości co do dowodu winy danej osoby będą interpretowane na jej korzyść. W przypadku uchylecia wyroku sądu jako niesprawiedliwego,

22 Ibidem, art. 58.

23 Ibidem, art. 61.

państwo wypłaci odszkodowanie szkód materialnych i moralnych spowodowanych niezasadnionym wyrokiem skazującym²⁴.

Zgodnie z art. 63 Konstytucji nikt nie ponosi odpowiedzialności za odmowę składania zeznań lub wyjaśnień dotyczących jej samej, członków rodziny lub osób bliskich, których krąg osób określa ustawa. Podejrzany lub oskarżony ma prawo do obrony. Skazany korzysta ze wszystkich praw człowieka i obywatela, z wyjątkiem ograniczeń określonych w ustawie i ustanowionych wyrokiem sądu²⁵. Powyższe prawa w żadnym wypadku nie mogą być ograniczane w czasie stanu wojennego.

W związku z wprowadzeniem stanu wojennego na Ukrainie, od 24 lutego 2022 r. czasowo, na okres obowiązywania prawnego reżimu stanu wojennego, mogą zostać ograniczone konstytucyjne prawa i wolności człowieka i obywatela przewidziane w Konstytucji Ukrainy, a mianowicie:

- art. 30 („Każdy ma zagwarantowaną nietykalność swego domu”);
- art. 31 („Każdy ma zapewnioną tajemnicę korespondencji, rozmów telefonicznych, telegrafu i innej korespondencji”);
- art. 32 („Nikt nie może być poddany ingerencji w jego życie osobiste i rodzinne, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w Konstytucji Ukrainy”);
- art. 33 („Każdy, kto legalnie przebywa na terytorium Ukrainy, ma zagwarantowaną swobodę przemieszczania się, swobodny wybór miejsca zamieszkania, prawo do swobodnego opuszczania terytorium Ukrainy, z wyjątkiem ograniczeń określonych w ustawie”);
- art. 34 („Każdy ma zagwarantowane prawo do wolności myśli i słowa, do swobodnego wyrażania swoich poglądów i przekonań”);
- art. 38 („Obywatele mają prawo do udziału w kierowaniu sprawami państwa, w referendum ogólnoukraińskich i lokalnych, do swobodnego wyboru i bycia wybieranym do organów władzy państwowej i organów samorządu terytorialnego”);
- art. 39 („Obywatele mają prawo do pokojowego zgromadzania się bez użycia broni oraz do odbywania zgromadzeń, wieców, przemarszów i demonstracji, o których odbyciu organy władzy wykonawczej lub organy samorządu terytorialnego zawiadamiają z wyprzedzeniem”);
- art. 41 („Każdy ma prawo do posiadania, używania i rozporządzania swoją własnością, wynikami swojej działalności intelektualnej i twórczej”);
- art. 42 („Każdy ma prawo do prowadzenia działalności gospodarczej, która nie jest zabroniona przez prawo”);

24 Ibidem, art. 62.

25 Ibidem, art. 63.

- art. 43 („Każdy ma prawo do pracy, włączając w to możliwość zarabiania na życie poprzez pracę, którą swobodnie wybiera lub na którą się godzi”);
- art. 44 („Pracownicy mają prawo do strajku w celu ochrony swoich interesów ekonomicznych i społecznych”);
- art. 53 („Każdy człowiek ma prawo do nauki”).

Powyższe prawa konstytucyjne są ograniczane w czasie stanu wojennego. Oprócz Konstytucji Ukrainy, gwarancje legalności w stanie wojennym są również zatwierdzone w ustawie Ukrainy o legalnym reżimie stanu wojennego (art. 19). W stanie wojennym zabronione jest: zmiana Konstytucji Ukrainy; zmiana Konstytucji Autonomicznej Republiki Krymu; przeprowadzenie wyborów Prezydenta Ukrainy, a także wyborów do Rady Najwyższej Ukrainy, Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym i władz lokalnych. Autonomia; przeprowadzanie referendów ogólnoukraińskich i lokalnych; strajki, masowe zgromadzenia i akcje. Rada Najwyższa Ukrainy nie później niż w terminie dziewięćdziesięciu dni od daty zakończenia lub zniesienia stanu wojennego, jeżeli w okresie obowiązywania stanu wojennego miały się odbyć regularne lub nadzwyczajne wybory do odpowiednich organów, podejmie decyzję o rozpisaniu wyborów deputowanych Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krymu, wyborów lokalnych²⁶

Ustawa Ukrainy o reżimie prawnym stanu wojennego zawiera również przepis, że w stanie wojennym prawa i wolności, człowieka i obywatela, przewidziane w części drugiej artykułu 64 Konstytucji Ukrainy, które już rozważaliśmy powyżej, nie mogą być ograniczane.

W toku działalności zawodowej osób, w stosunku do których wprowadzono obowiązek pracy, zapewnione jest przestrzeganie takich norm jak minimalne wynagrodzenie za pracę, minimalny okres urlopu i czas odpoczynku między zmianami, maksymalny wymiar czasu pracy, z uwzględnieniem stanu zdrowia osoby itp. W momencie zaangażowania osoby zatrudnionej w wykonywanie obowiązków służbowych poza miejscem wykonywania przez nią pracy na podstawie umowy o pracę, zachowuje ona odpowiednie miejsce pracy (stanowisko) po zakończeniu tej pracy²⁷.

W okresie stanu wojennego obywatele Ukrainy płci męskiej w wieku od 18 do 60 lat są zobowiązani do posiadania przy sobie wojskowego dokumentu rejestracyjnego wraz z dokumentem tożsamości oraz okazywania ich na żądanie upoważnionego przedstawiciela rejonowego (miejskiego) terytorialnego centrum rekrutacji i pomocy społecznej lub funkcjonariusza policji, a także

26 Konstytucja Ukrainy (Biuletyn Rady Najwyższej Ukrainy (WWR), 1996, nr 30, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254_C/96-VR#N4253, [dostęp: 28.07.2024 r.].

27 Ibidem.

przedstawiciela Państwowej Służby Granicznej Ukrainy w strefie przygranicznej, kontrolowanej strefie przygranicznej oraz na przejściach granicznych przez granica państwowa Ukrainy.

Status prawny cudzoziemców i bezpaństwowców, osób prawnych obcych państw przebywających na terytorium Ukrainy w czasie stanu wojennego określa Konstytucja i ustawy Ukrainy, umowy międzynarodowe Ukrainy ratyfikowane przez Radę Najwyższą Ukrainy²⁸.

Wprowadzenie stanu wojennego nie może być podstawą do stosowania tortur, okrutnego lub poniżającego traktowania albo karania. Wszelkie próby wykorzystania wprowadzenia stanu wojennego do przejścia władzy pociągają za sobą odpowiedzialność zgodnie z prawem.

Przymusowe zbycie mienia, które w stanie wojennym stanowi własność prywatną lub gminną, o ile nie zostało wypłacone uprzednio pełne odszkodowanie za wartość tego mienia, pociąga za sobą późniejsze pełne odszkodowanie za jego wartość, w sposób określony przez prawo. Jeżeli mienie, które zostało przymusowo wywłaszczone od osób prawnych i fizycznych, zostało zachowane po zniesieniu reżimu prawnego stanu wojennego, poprzedni właściciel lub osoba przez niego upoważniona ma prawo żądać na drodze sądowej zwrotu takiej rzeczy, na warunkach określonych przez prawo. Były właściciel mienia wywłaszczonego przymusowo w związku z wprowadzeniem i wprowadzeniem w życie środków reżimu prawnego stanu wojennego może żądać w zamian oddania innego mienia, o ile jest to możliwe²⁹.

Zgodnie z Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych, w przypadku wprowadzenia stanu wojennego, Ukraina niezwłocznie poinformuje Państwa-Strony niniejszego Paktu za pośrednictwem Sekretarza Generalnego ONZ, o ograniczeniu praw i wolności człowieka i obywatela, które odbiegają od zobowiązań wynikających z Międzynarodowego Paktu, oraz o zakresie tych odstępstw i przyczynach takiej decyzji. W powiadomieniu wskazuje się również datę wygaśnięcia odpowiednich odstępstw od zobowiązań, wynikających z Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych.

Podsumowanie

Status prawny, ograniczenie praw i wolności obywateli oraz praw i uzasadnionych interesów osób prawnych w stanie wojennym są określone zgodnie z Konstytucją Ukrainy i ustawą o prawnym reżimie stanu wojennego. Wojna w Ukrainie doprowadziła do licznych naruszeń praw ludności cywilnej, w tym do śmierci, obrażeń, przemocy i zaginięć. Naruszenia te podkreślają potrzebę

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

większej ochrony ludności cywilnej, na mocy międzynarodowego prawa humanitarnego.

W czasie stanu wojennego obowiązywały ograniczenia wolności słowa i mediów. Obejmowało to cenzurę, naciski na dziennikarzy i zakaz korzystania z niektórych źródeł informacji. Znalezienie równowagi między bezpieczeństwem narodowym a wolnością słowa ma kluczowe znaczenie. Wielu obywateli zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów z powodu aktywnych działań wojennych, co doprowadziło do wewnętrznych przesiedleń. Zapewnienie prawa do przemieszczania się i ochrony uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych jest ważnym wyzwaniem.

Stan wojenny utrudnił dostęp do wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza na obszarach aktywnych działań wojennych. Ważne jest, aby zapewnić skuteczne mechanizmy reagowania na przypadki łamania praw człowieka i zapewnienia sprawiedliwości. Wojna doprowadziła do znacznych trudności gospodarczych, w tym bezrobocia, utraty domów i ograniczonego dostępu do opieki zdrowotnej. Ochrona społeczno-gospodarczych praw obywateli pozostaje ważnym priorytetem. Społeczność międzynarodowa odgrywa ważną rolę we wspieraniu Ukrainy, zapewniając pomoc humanitarną, wsparcie dla wymiaru sprawiedliwości i monitorowanie praw człowieka. Przyczynia się to do zapewnienia ochrony praw człowieka w czasie wojny.

Ukraina aktywnie działa na rzecz dokumentowania naruszeń praw człowieka, udzielania pomocy ofiarom i zwracania uwagi na te kwestie na szczeblu międzynarodowym. Po zakończeniu aktywnych działań wojennych Ukraina stanie przed licznymi wyzwaniami, związanymi z odbudową kraju i zapewnieniem praw człowieka. Obejmuje to odbudowę zniszczonej infrastruktury, zapewnienie praw społeczno-ekonomicznych i reintegrację przesiedleńców.

Zapewnienie praw człowieka w czasie stanu wojennego na Ukrainie jest niezwykle ważne dla zapewnienia godności i bezpieczeństwa wszystkich obywateli, a także dla przywrócenia sprawiedliwości i pokoju w tym kraju.

Bibliografia

1. Melnyk R.I., Chubko T.P. *Problemy ograniczania praw i wolności człowieka w kontekście szczególnego reżimu prawnego*, „Biuletyn Ługańskiego Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych im. E.O. Didorenko”, nr 1, 2016.
2. Markowicz C.M, *Prawa i wolności człowieka w stanie wojennym: priorytety*, „Prawo analityczne i porównawcze”, nr 4, 2023.

Akty Prawne

1. Dekret Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie {Dekret zatwierdzony ustawą nr 2102-IX z dnia 24.02.2022} {Zmieniony dekretami prezydenckimi nr 133/2022 z dnia 14.03.2022 r., Nr 259/2022 z dnia 18.04.2022 r., Nr 341/2022 z dnia 17.05.2022 r., Nr 573/2022 z dnia 12.08.2022 r., Nr 757/2022 z dnia 07.11.2022 r., Nr 58/2023 z dnia 06.02.2023 r., Nr 254/2023 z dnia 01.05.2023 r., Nr 451/2023 z dnia 26.07.2023 r., Nr 734/2023 z dnia 06.11.2023 r., Nr 49/2024 z dnia 05.02.2024 r., Nr 271/2024 z dnia 06.05.2024 r.
2. Dekret Prezydenta Ukrainy o przedłużeniu stanu wojennego na Ukrainie <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271/2024#n>
3. Dekret Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie (Dekret został zatwierdzony ustawą nr 2630-VIII z dnia 26.11.2018 r., VVR, 2018, nr 48, art.381 z zastrzeżeniem).
4. Konstytucja Ukrainy (Biuletyn Rady Najwyższej Ukrainy (WWR), 1996, [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 C/96-VR#N4253](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%20C/96-VR#N4253)
5. Ustawa Ukrainy o zatwierdzeniu dekretu Prezydenta Ukrainy „O wprowadzeniu na Ukrainie stanu wojennego” (Biuletyn Rady Najwyższej (WWR), 2018, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-VIII#Text>
6. Ustawa Ukrainy o prawnym reżimie stanu wojennego (Biuletyn Rady Najwyższej (WWR), 2015, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Netografia

1. Gavrilenko O.I. *Przestrzeganie konstytucyjnych praw i wolności w stanie wojennym*, <https://er.dduvs.in.ua/bit-stream/123456789/10307/1/10.pdf>